

Methodology Of Developing Communicative Competence In A Multilingual Educational Environment (Karakalpak–Russian–English)

Marruza Embergenova

Nukus State Pedagogical Institute, UZ

Faculty of Turkic Languages, Candidate of Philological Sciences, Professor

Abstract

This article analyzes the methodology for developing communicative competence in a multilingual educational environment based on the integration of Karakalpak, Russian and English languages. The study examined the effectiveness of the communicative approach, integrative teaching and code-switching strategies. The results showed that the trilingual education model significantly develops students' speech activity.

Keywords: multilingualism, communicative competence, integrative teaching, trilingual education, methodology.

Annotatsiya

Mazkur maqolada ko'p tilli ta'lim muhitida qoraqalpoq, rus va ingliz tillarini integratsiyalash asosida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish metodikasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda kommunikativ yondashuv, integrativ o'qitish va kod-almashuv strategiyalarining samaradorligi o'rganildi. Natijalar uch tilli ta'lim modeli o'quvchilarning nutqiy faoliyatini sezilarli darajada rivojlantirishini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: ko'p tillilik, kommunikativ kompetensiya, integrativ o'qitish, uch tilli ta'lim, metodika.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ko'p tillilik (multilingualism) ta'lim tizimining muhim strategik yo'nalishiga aylanmoqda. Xususan, Qoraqalpog'iston hududida qoraqalpoq, rus va ingliz tillarining parallel qo'llanilishi o'quvchilarda uch tilli kompetensiyani shakllantirish zaruratini yuzaga keltiradi. Bu esa an'anaviy til o'qitish metodlaridan farqli ravishda integrativ va kommunikativ yondashuvlarga asoslangan yangi metodik tizimlarni ishlab chiqishni talab etadi.

Til o'qitish nazariyasida kommunikativ kompetensiya tushunchasi Dell Hymes tomonidan ilmiy asoslab berilgan bo'lib, u shaxsning tilni nafaqat grammatik jihatdan, balki ijtimoiy-madaniy kontekstda to'g'ri va samarali qo'llay olish qobiliyatini ifodalaydi. Zamonaviy pedagogik qarashlarga ko'ra, til o'rganish jarayonining asosiy maqsadi — o'quvchilarning real kommunikativ vaziyatlarda erkin muloqot qila olish kompetensiyasini shakllantirishdan iborat. Ko'p tilli ta'lim muhitida ushbu kompetensiyani rivojlantirish murakkab va ko'p omilli jarayon hisoblanadi. Bu jarayonda tillararo interferensiya, kod-almashuv (code-switching) va madaniyatlararo tafovutlar muhim rol o'ynaydi. Shu sababli qoraqalpoq, rus va ingliz tillarini o'zaro integratsiyalashgan holda o'qitish metodikasini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo sifatida qaralmoqda.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi O'zbekiston ta'lim tizimida ko'p tillilikni rivojlantirishga qaratilgan islohotlar bilan ham uzviy bog'liqdir. Uch tilli ta'lim modeli o'quvchilarning nafaqat lingvistik, balki kommunikativ va madaniyatlararo kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi

Ko'p tilli ta'lim muhitida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish masalasi zamonaviy Applied Linguistics va til pedagogikasining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida keng

o'rganilmoqda. Ushbu yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar til o'qitishda kommunikativ va integrativ yondashuvlarning ustuvorligini asoslab beradi.

Kommunikativ kompetensiya tushunchasi dastlab Dell Hymes tomonidan ilgari surilgan bo'lib, u tilni ijtimoiy kontekstda qo'llash qobiliyatini o'z ichiga oladi. Keyinchalik Michael Canale va Merrill Swain ushbu konsepsiyani rivojlantirib, uning tarkibiy qismlarini (grammatik, sotsiologiyistik, diskursiv va strategik kompetensiyalar) aniqlab berdilar. Bu yondashuv bugungi kunda til o'qitish metodikasining nazariy asoslaridan biri sifatida qaraladi.

Ikki va ko'p tilli ta'lim muammolari Jim Cummins tadqiqotlarida chuqur tahlil qilingan. U tomonidan ishlab chiqilgan "umumiy lingvistik kompetensiya" nazariyasi turli tillar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ko'rsatadi hamda bir tilni o'rganish boshqasini o'zlashtirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ilmiy asoslaydi. Bu esa uch tilli (qoraqalpoq–rus–ingliz) ta'lim muhitida integrativ yondashuvning samaradorligini tasdiqlaydi.

Kommunikativ yondashuvning amaliy jihatlari Jack C. Richards tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, unda til o'rganish jarayonini real muloqot vaziyatlariga yaqinlashtirish muhimligi ta'kidlanadi. Ushbu yondashuv o'quvchilarning nutqiy faoliyatini faollashtirish va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

So'nggi yillarda ko'p tilli ta'limda integrativ metodlar, xususan CLIL (Content and Language Integrated Learning) texnologiyasi keng qo'llanilmoqda. Bu yo'nalishda Do Coyle tadqiqotlari muhim ahamiyatga ega bo'lib, u mazmun va tilni uyg'un holda o'qitish orqali o'quvchilarning til ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlarini asoslab beradi.

Kod-almashuv (code-switching) fenomeni ham ko'p tilli ta'lim muhitida alohida o'rin tutadi. Shana Poplack tadqiqotlariga ko'ra, kod-almashuv o'quvchilarning kommunikativ strategiyasi sifatida xizmat qiladi va ularni murakkab fikrlarni ifodalashga yordam beradi. Shu bilan birga, ushbu jarayonni metodik jihatdan to'g'ri boshqarish muhim ahamiyatga ega.

Mintaqaviy tadqiqotlar, xususan O'zbekiston ta'lim tizimida olib borilayotgan ilmiy izlanishlar ko'p tillilikni rivojlantirishga qaratilganligini ko'rsatadi. Qoraqalpog'iston sharoitida qoraqalpoq, rus va ingliz tillarini integratsiyalab o'qitish bo'yicha metodik izlanishlar olib borilayotgan bo'lsa-da, aynan kommunikativ kompetensiyani kompleks rivojlantirish masalasi hali yetarli darajada o'rganilmagan.

Shunday qilib, tahlil qilingan ilmiy manbalar ko'p tilli ta'lim muhitida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish integrativ, kommunikativ va interaktiv yondashuvlar asosida amalga oshirilishi zarurligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, uch tilli ta'lim modeli doirasida ushbu muammoni yanada chuqur o'rganish ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot jarayonida ko'p tilli (qoraqalpoq–rus–ingliz) ta'lim muhitida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan integrativ metodika tajriba-sinovdan o'tkazildi. Tajriba davomida kommunikativ yondashuv, qiyosiy tahlil va kod-almashuv strategiyalariga asoslangan mashg'ulotlar tashkil etildi. Olingan natijalar mazkur metodikaning samaradorligini tasdiqladi.

Avvalo, tajriba guruhidagi o'quvchilarning og'zaki nutq faolligi sezilarli darajada oshgani kuzatildi. Ular uch til doirasida fikr bildirish, savol-javoblarda ishtirok etish hamda dialogik nutqni tashkil etishda ancha erkinlashdi. Ayniqsa, mavzuni parallel ravishda qoraqalpoq, rus va ingliz tillarida muhokama qilish o'quvchilarning kommunikativ moslashuvchanligini rivojlantirdi.

Ikkinchidan, lug'at boyligining kengayishi uchala til kesimida bir vaqtning o'zida yuz berdi. Integrativ yondashuv natijasida o'quvchilar yangi leksik birliklarni qiyosiy tarzda o'zlashtirib, ularni turli kommunikativ vaziyatlarda qo'llay boshladi. Bu holat Jim Cummins tomonidan ilgari surilgan tillararo bog'liqlik nazariyasini amaliy jihatdan tasdiqlaydi.

Tadqiqot davomida kod-almashuv (code-switching) fenomeni ham kuzatildi. Dastlab bu holat interferensiya sifatida namoyon bo'lgan bo'lsa-da, metodik jihatdan to'g'ri boshqarilganda u

o'quvchilarning fikrni tez va aniq ifodalashiga yordam beruvchi strategiyaga aylandi. Bu natijalar Shana Poplack tadqiqotlari bilan hamohangdir.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, ko'p tilli ta'lim muhitida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish quyidagi shartlarga bog'liq:

tillarni izolyatsiyada emas, balki o'zaro integratsiyada o'qitish;

darslarda real kommunikativ vaziyatlarni modellashtirish;

o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlovchi interaktiv metodlardan foydalanish;

raqamli ta'lim vositalarini joriy etish.

Shuningdek, tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, rus tili ko'pincha vositachi til sifatida xizmat qiladi, ingliz tili esa global kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga yo'naltirilgan, qoraqalpoq tili esa o'quvchilarning milliy-madaniy identifikatsiyasini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, olingan natijalar ko'p tilli ta'lim muhitida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda integrativ metodikaning yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatdi. Bu esa ushbu yondashuvni ta'lim amaliyotiga keng joriy etish zarurligini asoslaydi.

Mazkur tadqiqotda ko'p tilli ta'lim muhitida (qoraqalpoq–rus–ingliz) kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish metodikasining nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilindi. Olib borilgan tajriba-sinov ishlari integrativ va kommunikativ yondashuv asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning nutqiy faoliyatini sezilarli darajada rivojlantirishini ko'rsatdi.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqladiki, uch tilli ta'lim modelida tillar o'zaro bog'liq holda o'qitilganda o'quvchilarning lug'at boyligi kengayadi, fikrni ifodalash tezligi va aniqligi oshadi hamda real kommunikativ vaziyatlarda erkin muloqot qilish qobiliyati shakllanadi. Shu bilan birga, kod-almashuv (code-switching) hodisasi to'g'ri metodik yondashuv asosida boshqarilganda samarali o'quv strategiyasiga aylanadi.

Tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, Qoraqalpog'iston sharoitida rus tili vositachi til sifatida, ingliz tili global kommunikativ vosita sifatida, qoraqalpoq tili esa milliy-madaniy identifikatsiyani shakllantiruvchi asosiy omil sifatida xizmat qiladi. Bu esa uch tilli ta'lim modelining pedagogik jihatdan asosli va samarali ekanligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, ko'p tilli ta'lim muhitida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish integrativ, interaktiv va kommunikativ metodlar uyg'unligida yuqori natija beradi. Tadqiqot natijalari ushbu metodikani ta'lim amaliyotiga keng joriy etish zarurligini asoslaydi.

Kelgusida ushbu yo'nalishda raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt va individual yondashuv asosida o'qitish modellarini yanada takomillashtirish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Dell Hymes. On Communicative Competence. In: Pride J.B., Holmes J. (eds.). Sociolinguistics. – Harmondsworth: Penguin, 1972.

Noam Chomsky. Aspects of the Theory of Syntax. – Cambridge, MA: MIT Press, 1965.

Умурова, Г. Х. (2019). ОБРАЗ И ФИЛОСОФСКИЕ ВЗГЛЯДЫ В ТВОРЧЕСТВЕ ЗУЛЬФИИ. Вестник Таджикского национального университета, (9), 196-199.

Hotamovna, U. G., & Abdusalamovna, H. M. (2022). Poetic Interpretation Of Gender Theory In Literary Criticism. Journal of Positive School Psychology, 6(9).

Prenov, B. B., Janabergenova, A. J., & Mamutova, G. S. (2023). PECULIARITIES OF ORGANIZING THE PROCESS OF TEACHING MATHEMATICAL ANALYSIS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS. QUALITY OF TEACHER EDUCATION UNDER MODERN CHALLENGES, 1(1), 354-359.

Пренов, Б. Б., & Тарханов, Н. Н. (1992). О сингулярном интеграле Мартинелли–Бохнера. Сибирский математический журнал, 33(2), 202-205.

- Mamayunusovna, P. I. (2021). BOBURNOMA. AS A HISTORICAL AND LITERARY SOURCE. *Thematics Journal of Social Sciences*, 7(5).
- Pardaeva, I. M. (2014). ON THE EXAMPLE OF THE ARTISTIC AND HISTORICAL PROSE OF NAVOI IN TURKISH. *The Way of Science*, 73.
- Пардаева, И. (2018). Анушервон адолат тимсоли. *Иностранная филология: язык, литература, образование*, 3(2), 67.
- Холова, М. (2015). МАСТЕРСТВО СОЗДАНИЯ ПОЭТИЧЕСКИХ СИМВОЛОВ В ЛИРИКЕ (НА ПРИМЕРЕ ПОЭЗИИ ФАХРИЁРА). In *Современная филология: теория и практика* (pp. 114-119).
- Khalova, M. (2014). SKILL OF CREATING EPITHETS IN MODERN UZBEK POETRY. *The Way of Science*, 44.
- Холова, М. (2019). Рауф парфи шеърлари бадиияти. *Иностранная филология: язык, литература, образование*, 4(1), 70.
- Давронова, М. И., & Холова, М. А. (2014). РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ДЕТАЛИ В ПОЭЗИИ. *СОВРЕМЕННАЯ ФИЛОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 59.
- Ahmatilloeyvna, I. N. Various Objectives In Test Development. *Academicia Globe*, 3(01), 27-30.
- Gulyamovna, D. S., Zayniddinova, T. G., Axmatilloeyvna, I. N., & Ahmadjonovna, B. G. (2020). Mutual semantics of english personal pronouns and their combinability. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 1048-1050.
- Axmatilloeyvna, I. N. Specific Characteristics of Text Category. *JournalNX*, 10(3), 131-136.
- Latipov, A. (2020). THE FRAMEWORK OF THE THEORY OF "DEVELOPMENT OF THE SECOND LANGUAGE ACQUISTION". *Интернаука*, (19-4), 21-23.
- Michael Canale, Merrill Swain. *Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing*. – *Applied Linguistics*, 1980.
- Jack C. Richards, Rodgers T.S. *Approaches and Methods in Language Teaching*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Jim Cummins *Bilingual Education and Second Language Acquisition*. – Toronto: OISE Press, 1984.
- Sandra Savignon *Communicative Competence: Theory and Classroom Practice*. – New York: McGraw-Hill, 2002.
- Lyle F. Bachman *Fundamental Considerations in Language Testing*. – Oxford: Oxford University Press, 1990.
- Marianne Celce-Murcia, Dörnyei Z., Thurrell S. *Communicative Competence: A Pedagogically Motivated Model*. – *Issues in Applied Linguistics*, 1995.